ตลกลิเก: กลวิธีและหาสยรสในการแสดง

Likay Comedy: Strategies and Comic Aesthetic (Hasya) in Performance

(Received: June 2, 2021 Revised: Nov 15, 2021 Accepted: Dec 9, 2021)

ปรัชญาวลี มาลัยนาค[1], จินตนา สายทองคำ[2]

Prachayawalee Malainak, Jintana Saithong

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง ตลกลิเก: กลวิธีและหาสยรสในการแสดง มีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลแนวคิดเกี่ยวกับการแสดงตลกและการแสดงตลกลิเก และเพื่อวิเคราะห์กลวิธีในการแสดงตลกลิเกลูกบท โดยศึกษารวบรวมวิจัย เรื่องข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัย การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ องค์ความรู้ที่สำคัญต่อวงการการแสดงตลกลิเกลูกบทโดยกำหนดขอบเขต การศึกษา พยนต์ แก้วใย บุคคลสำคัญทางวงการตลกลิเกมีอายุ 75 ปี มีอาชีพแสดงตลกลิเกลูกบทเป็นเวลายาวนานถึง 30 ปี จากการศึกษา พบว่า การแสดงตลกลิเกมีองค์ประกอบในการสร้างความตลก คือ 1) เนื้อเรื่อง การสร้างอารมณ์ขันหรือความตลก 2) บุคคลในเรื่องหรือตัวละคร 3) เหตุการณ์ เหตุการณ์ที่นำมาสร้างความตลก 4) กลวิธีการเล่าเรื่อง โดยแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท คือ 1) ตลกคำพูด 2) ตลกเครื่องแต่งกาย 3) ตลกท่าทาง 4) ตลกอุปกรณ์ 5) ตลกสังขาร กลวิธีและหาสยรสในการแสดงตามแนวทาง ของ พยนต์ แก้วใย พบว่า มีกลวิธีในการพลิกบทบาทจากการแสดงเป็นตัวโกง มาสู่ตัวตลกและเปลี่ยนแปลงจุดด้อยมาเป็นจุดเด่นในการแสดงตลกลิเก จนเป็นนักแสดงตลกลิเกที่โด่งดัง มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของประชาชน ทั่วไปจนถึงปัจจุบัน โดยสร้างหาสยรสในการแสดงจากจากการร่ายรำ

[1]นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

[2]นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

เพลงหน้าพาทย์ เชิด-เสมอ ในรูปแบบของตนเองที่ ได้รับการฝึกหัดมาจากครูทองหล่อ ปลั่งสุวรรณ การขับร้อง การเจรจา การใช้มุกตลก การใช้คำอุปมา-อุปไมยเปรียบเทียบ การนำบทเพลงลูกทุ่งและข่าวสารบ้านเมืองในปัจจุบันมาประยุกต์สร้างสีสันในการแสดงเพื่อความสนุกสนาน รวมถึงกลวิธีในการแต่งหน้า แต่งกาย ตามบทบาทที่ได้รับ เช่น บทบาทพระสงฆ์ บทบาทขอทาน บทบาทผู้หญิง บทบาทเพชรฆาต จนเป็นรูปแบบเฉพาะทางในการแสดงตลกลิเกลูกบทของ พยนต์ แก้วใย สอดคล้องกับการใช้ทฤษฎีการสร้างหาสยรสในการแสดง คือ ทฤษฎีความเหนือกว่า ทฤษฎีความไม่เข้ากัน ทฤษฎีการปลดปล่อยและผ่อนคลาย ทฤษฎีความไม่ลงรอยกันความผิดไปจากสิ่งที่คาดหวังและความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ที่ไปด้วยกันไม่ได้

คำสำคัญ: พยนต์ แก้วใย กลวิธี ตลกลิเก หาสยรส การแสดง

Abstract

The objectives of this study are to compile ideas about comedy and Likay comedy and to analyze strategies of performing Likay comedy by studying and collecting data from academic documents, research, observations, and interview for the knowledge that is important to the comedy industry. Payon Kaewyai is an important figure in the Likay comedy industry. He is 75 years old and has been in the career for 30 years. He has a disabled right arm but with love and faith in the show, he found a strategy turning his role from acting as a cheater to a comedian, and turned his weaknesses into strengths, which made him become a famous Likay comedian. He also has a strategy to create a taste for the show in his own style. The researcher has studied significant strategies for showing the "Likay Comedy" of Payon Kaewyai using the Superiority Theory, Incongruity Theory, Release and Relief Theory, the theory of Dissonance, Deviation from Expectation, and Incompatible Relationship, and the theory of Showing Comedy. The results of the research were as follows: The study found that the strategies of showing Likay Comedy are the use of intelligence and resourcefulness as well as turning weaknesses into strengths. The strategies that helped boost his popularity, and still continue his fame can also benefit the Likay Performance, the folk art that is a cultural heritage of Thailand.

Keywords: Payon Kaewyai, Strategies, Likay Comedy, Hasya, Performance

บทนำ

ลิเก เป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมและสืบทอดรูปแบบการแสดงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งด้านรูปแบบการแสดง ผู้แสดง และเครื่องแต่งกาย โดยลิเกมีพัฒนาการมาจากพิธีกรรมทางศาสนาของแขก ใช้รำมะนาประกอบการสวดและนำบทร้องเข้ามาโต้ตอบเพื่อความสนุกสนานอีกทั้งยังนำเอาเรื่องราวต่าง ๆ ที่สอดแทรกความรู้เข้ามาประกอบในการแสดง ลิเกนั้นมีรูปแบบที่หลากหลายมีชื่อเรียกลิเกแบบต่าง ๆ ตามลักษณะและอัตลักษณ์ของการแสดงรวมทั้งพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของการแสดงด้วย ได้แก่ ลิเกป่า ลิเกบันตน ลิเกทรงเครื่อง และ ลิเกลูกบท

ลิเกลูกบท มีเพียงคนร้องและลูกคู่ตีกลองรำมะนารับเท่านั้น ซึ่งไม่ได้ใช้ปี่พาทย์บรรเลงประกอบอย่างปัจจุบัน มูลเหตุที่ปี่พาทย์มามีใช้ในการแสดงลิเก เกิดจากลิเกบันตนกำลังเป็นที่นิยมอยู่นั้น พวกปี่พาทย์ได้นำลิเกบันตนไปแสดงประกอบการบรรเลงเพลงลูกบท โดยใช้ปี่พาทย์ทำเพลงรับแทน การใช้ลูกคู่ร้องประกอบการตีรำมะนาอย่างลิเกบันตน จึงเกิดมีลิเกที่ใช้ปี่พาทย์บรรเลงประกอบขึ้น เรียกว่า ลิเกลูกบท (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2522, น. 39) ในปัจจุบันลิเกที่มีลักษณะ โดดเด่นอย่างเห็นได้ชัด คือ ลิเกลูกบท ได้รับความนิยมมาก เหตุเพราะปัจจุบัน การแสดงลิเกลูกบท มีองค์ประกอบใหม่ ๆ ที่สำคัญและน่าสนใจ คือเรื่องที่ใช้แสดง บทที่ใช้แสดง ดนตรีที่ใช้แสดง เพลงที่ใช้ในการแสดง เครื่องแต่งกาย ท่ารำรวมถึงรูปแบบการแสดง แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดของการแสดงในแต่ละคณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละคณะ คือ ผู้แสดง ในการแสดงลิเก ลูกบทนั้น ผู้แสดงมีความสำคัญและจะมีลักษณะเฉพาะในแต่ละบทบาทของเรื่องที่ได้รับแตกต่างกันตามหน้าที่ ผู้แสดงที่มีบทบาทสำคัญนอกเหนือจากพระเอกและนางเอก ตัวแสดงที่มีบทบาทโดดเด่นและขาดไม่ได้ในการแสดงลิเกคือ ตัวตลก ในการแสดงลิเกลูกบทบางเรื่อง ตัวตลกมีบทบาทเป็นตัวแสดงสำคัญที่ดำเนินเรื่องและดึงดูดความสนใจจากผู้ชม

“ตลกลิเก” เป็นตัวแสดงที่ทำหน้าที่สำคัญไม่น้อยกว่านักแสดงบทพระเอกหรือนางเอก ตัวตลกมีหน้าที่สร้างอรรถรสที่สำคัญ เป็นสีสันทำให้ผู้ชมเกิดความสนุกสนาน ขบขัน เพลิดเพลิน ผ่อนคลายความตึงเครียดเป็นตัวแสดงที่สร้างความบันเทิงให้กับผู้ชม เปรียบได้กับการแต่งเติมเพิ่มความสมบูรณ์ให้กับการแสดงลิเกแต่ละครั้ง สมบูรณ์ แย้มสี หรือ พรเทพ พรทวี กล่าวว่า จากประสบการณ์ในการแสดงลิเกมานานมากกว่า 20 ปี ไม่มีครั้งใดที่แสดงลิเกลูกบทแล้วไม่มีตัวตลกสอดแทรกอยู่ในการแสดง บางคนเห็นว่าตลกนั้นไม่มีความสำคัญหรือมองข้ามไป แต่มีดาวตลกลิเกคนหนึ่งที่ยืนหยัด ในการแสดงเป็นตัวตลกลิเกลูกบทตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน และได้รับรางวัลตลกลิเกตุ๊กตาทองคำ ปี 2541 นั่นคือ พยนต์ แก้วใย หรือ พรพยนต์ พรทวี นอกจากนี้ ศิวัส นนทะวงษ์ (2554) ได้กล่าวถึงความสำคัญของตัวตลกลิเกไว้ใน บทความเผยแพร่ใน คมชัดลึกว่า สิ่งที่ยังถือเป็นหัวใจของการแสดงลิเกที่ขาดไม่ได้เหมือนการแสดงมหรสพที่เล่นเป็นเรื่องราวประเภทอื่น ๆ ก็คือตลก ซึ่งแต่เดิมจะเรียกขานกันว่า ผู้ช่วยพระเอก เป็นตัวตลกฝ่ายชาย และเรียกตัวตลกฝ่ายหญิงว่าตัวกระแต จากการศึกษา พบว่า ในช่วงเวลา ที่ผ่านมาตัวตลกลิเกทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงล้วนแล้วมีความสำคัญต่อการแสดงลิเกลูกบทเป็นอย่างมากตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาตลกลิเกลูกบทในภาคกลาง พบว่า ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้แสดงรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อย ประสบการณ์ในการแสดงด้านหน้าเวทีมีน้อย สอดคล้องกับความเห็นของนักแสดงในปัจจุบัน ได้กล่าวเหมือนกันว่าตลกลิเกในปัจจุบันนี้พบน้อยมากที่จะเป็นตลกที่มีความสามารถด้านปฏิภาณไหวพริบ การร้อง การรำ การพูด การสอดแทรกมุขตลก และการแสดงออกท่าทางที่สอดคล้องกับการแสดงให้ออกมาดูมีความรื่นเริงขบขัน สร้างความสุขให้กับผู้ชมอย่างแท้จริง ส่วนใหญ่พบเพียงแต่นักแสดงตลกรุ่นใหม่ที่ใช้เพียงรูปร่าง หน้าตา ที่ดูอ่อนวัย อายุน้อย เป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมบางกลุ่มเพียงเท่านั้น ค่านิยมในการชมตลกลิเกในปัจจุบันนี้จึงส่งผลให้ความเป็นตลกลิเก

ลูกบทที่แท้จริงจางหายไปจากวงการลิเกไทย (วิโรจน์ วีรวัฒนานนท์, 2561, สัมภาษณ์)

จากความสำคัญและสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นแรงจูงใจให้ผู้วิจัยสนใจศึกษา กลวิธีการแสดงตลกลิเกลูกบท ของ พยนต์ แก้วใย ปัจจุบันอายุ 75 ปี มีอาชีพแสดงตลกลิเกลูกบทเป็นเวลายาวนานถึง 30 ปี ด้วยร่างกายพิการแขนข้างขวา แต่ด้วยความรักและศรัทธาในการแสดงลิเก พยนต์ แก้วใย มีกลวิธีในการพลิกบทบาทจากการแสดงเป็นตัวโกงมาสู่ตัวตลกและเปลี่ยนแปลงจุดด้อยมาเป็นจุดเด่นในการแสดงตลกลิเกจนเป็นนักแสดงตลกลิเกที่โด่งดัง มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไปจนถึงปัจจุบัน เพื่อสร้างองค์ความรู้ให้เป็นแนวทางแก่ผู้สนใจการแสดงลิเกลูกบท บทบาทของตลกลิเกลูกบทเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์สืบทอด เผยแพร่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่วงการลิเกไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อประมวลแนวคิดเกี่ยวกับการแสดงตลกและการแสดงตลกลิเก
2. เพื่อวิเคราะห์กลวิธีในการแสดงตลกลิเกลูกบท

วิธีการวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง ตลกลิเก: กลวิธีและหาสยรสในการแสดงของพยนต์ แก้วใย มีวิธีการดำเนินการวิจัยโดยเก็บรวมรวมข้อมูลหนังสือและงานวิจัยมาเป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการแสดงลิเกลูกบทในเรื่องของประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบในการแสดงลิเกลูกบท ได้แก่ ลิเก โดย รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพลวิรุฬรักษ์ กล่าวถึง ความหมายและที่มาของลิเก การละเล่นและการเล่นจำอวดพื้นบ้าน โดย รองศาสตราจารย์

นิสา เมลานนท์ กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดความตลกหรือมุกตลก การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลัก นายพยนต์ แก้วใย ผู้ให้ข้อมูลหลักในเรื่อง ชีวิตการแสดงตลกลิเกลูกบทมาเป็นเวลายาวนาน จวบจนปัจจุบันอายุ 75 ปี การเก็บข้อมูลโดยการลงพื้นที่ฝึกปฏิบัติท่ารำเพลงหน้าพาทย์ เชิด-เสมอ ในรูปแบบของตลกลิเก การรำเกี้ยวฝ่ายหญิง การใช้ภาษา ร้องเจรจา เพื่อให้เกิดความตลก การแต่งกาย การแต่งหน้า กลวิธีในการแสดงตลกในบทบาทที่ได้รับ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดนำมาซึ่งผลการวิจัยเรื่อง ตลกลิเก: กลวิธีและหาสยรสในการแสดง ดังต่อไปนี้

ผลการวิจัย

พยนต์ แก้วใย เป็นบุคคลสำคัญทางวงการตลกลิเกที่มีอายุถึง 75 ปี มีอาชีพแสดงตลกลิเกลูกบทเป็นเวลายาวนานถึง 30 ปี ด้วยร่างกายพิการแขนข้างขวา แต่ด้วยความรักและศรัทธาในการแสดงลิเก พยนต์ แก้วใย มีกลวิธีในการพลิกบทบาทจากการแสดงเป็นตัวโกงมาสู่ตัวตลกและเปลี่ยนแปลงจุดด้อยมาเป็นจุดเด่นในการแสดงตลกลิเกจนเป็นนักแสดงตลกลิเกที่โด่งดัง มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไปจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีกลวิธีสร้างหาสยรสในการแสดงจากการร่ายรำ เพลงหน้าพาทย์ เชิด-เสมอ ในรูปแบบของตนเองที่ได้รับการฝึกหัดมาจากครูทองหล่อ ปลั่งสุวรรณ การขับร้อง การเจรจา การใช้มุกตลก การใช้คำอุปมา-อุปไมยเปรียบเทียบ การนำบทเพลงลูกทุ่งและข่าวสารบ้านเมืองในปัจจุบันมาประยุกค์สร้างสีสันในการแสดงเพื่อความสนุกสนาน รวมถึง กลวิธีในการแต่งหน้า แต่งกายตามบทบาทที่ได้รับ เช่น บทพระสงฆ์ บทขอทาน บทผู้หญิง บทเพชรฆาต จนเป็นรูปแบบเฉพาะทางในการแสดงตลกลิเกลูกบทของ พยนต์ แก้วใย นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีการสร้างหาสยรสในการแสดงตลกลิเกลูกบทที่สำคัญของ พยนต์ แก้วใย ได้แก่ ทฤษฎีความเหนือกว่า ทฤษฎีความไม่เข้ากัน ทฤษฎีการปลดปล่อยและผ่อนคลาย ทฤษฎีความไม่ลงรอยกันความผิด

ไปจากสิ่งที่คาดหวังและความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ที่ไปด้วยกันไม่ได้ และทฤษฎีหาสยรส ประกอบการแสดงตลกลิเกของ พยนต์ แก้วใย มาจนถึงปัจจุบัน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาประวัติและสายการสืบทอดการแสดงลิเกของ พยนต์ แก้วใย พบว่า เป็นชาวบ้านในจังหวัดอ่างทอง มีใจรักและฝึกหัดการแสดงลิเกมาตั้งแต่เยาว์วัย การเริ่มเข้าสู่วงการได้เริ่มแสดงลิเกประมาณ พ.ศ. 2500 อายุ 15 ปี ครูคนแรก คือ ครูทองหล่อ บันเทิงศิลป์ เริ่มบทบาทการแสดงเป็นเสนาหรือทหารเดินตามตัวละครเอก เมื่อมีประสบการณ์มากขึ้นจึงได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็น ตัวโกง แต่ด้วยความที่ตนเองเพิ่งเริ่มฝึกหัดและยังเป็นเด็กวัยรุ่น ครูที่ฝึกหัดหรือหัวหน้าคณะจึงให้ตนรับบทบาทเป็น เสนา หรือทหาร เดินตามตัวละครเอก เช่น เป็นเสนาของพระเอก เป็นทหารของตัวโกง ซึ่งจะไม่มีบทร้องหรือการแสดงบทบาทท่าทางการร่ายรำมากนัก (พยนต์ แก้วใย, 2563, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 1 พยนต์ แก้วใย แสดงเป็นตัวโกงลิเก
ร่วมแสดงในคณะคณะนายวัด นายหย่อย ในปี พ.ศ.2515
(พยนต์ แก้วใย, 2563)

พ.ศ. 2525 พยนต์ แก้วใย เกิดอุบัติเหตุ จึงทำให้ไม่สามารถแสดงลิเกในบทบาทตัวโกงหรือตัวแสดงอื่น ๆ ได้ แต่ด้วยหน้าที่ของความเป็นผู้นำครอบครัวและด้วยความรักในอาชีพการแสดงลิเกของตนนั้น พยนต์ แก้วใย จึงไม่ยอมที่จะหยุดแสดงและเลือกที่จะรับบทบาทในการแสดงลิเก เป็นตัวตลก โดยตนได้กล่าวว่า “ถึงแม้ร่างกายจะพิการหรือผิดรูปไปจากเดิม แต่หัวใจที่รักในการแสดงลิเกยังเป็นหัวใจของผมคนเดิมและผมจะแสดงลิเกต่อไปจนหมดลมหายใจ” จากประโยคนี้ ทำให้พยนต์ แก้วใย เป็นนักแสดงตลกลิเกที่โด่งดัง มีชื่อเสียง และเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป ด้วยบทบาทตัวตลกลิเกมาตั้งแต่ อายุ 26 ปี มาจนถึงปัจจุบัน โดยมีฉายาว่า ดาวตลกหน้าอ่อน พรพยนต์ พรทวี ร่วมแสดงกับคณะลิเก พรเทพ พรทวี มาเป็นเวลานานถึง 30 ปี และจนได้รับรางวัลตลกลิเกตุ๊กตาทองคำ ปี 2541 เป็นที่รู้จักและชื่นชอบสำหรับผู้ชมผู้ฟังเป็นจำนวนมากในปัจจุบัน (2564)

ภาพที่ 2 พยนต์ แก้วใยแสดงเป็นตัวตลก
หลังจากเกิดอุบัติเหตุ ในปี พ.ศ.2525
(ปรัชญาวลี มาลัยนาค, ผู้ถ่ายภาพ, 2564)

แนวคิดเกี่ยวกับนักแสดงตลก

สมบูรณ์ แย้มสี หัวหน้าลิเกคณะพรเทพ พรทวี ให้สัมภาษณ์ตลกลิเกไว้ว่า พระเอกลิเกกับตัวตลกลิเก นับว่าเป็นของคู่กัน จะสังเกตได้ว่าในการแสดงแต่ละฉากแต่ละตอนของพระเอกนั้นจะต้องมีตัวตลกตามพระเอกออกตามไปด้วย พระเอกจะเป็นตัวหลักในการร้อง การรำ การดำเนินเรื่อง ตัวตลกจะคอยเป็นลูกคู่ให้กับพระเอกอยู่เสมอ เช่น ฉากสู้รบกับตัวโกง ตลกก็จะคอยช่วยเหลือ ฉากเกี้ยวพาราสี ตัวตลก ก็จะทำหน้าที่หยอกล้อให้เกิดความน่ารัก และที่สำคัญ ตัวตลก มีหน้าที่คอยพูดหว่านล้อมให้คนดูชอบใจชื่นชมในตัวพระเอกในฉากนั้น ๆ อีกด้วย (สมบูรณ์ แย้มสี, 2561, สัมภาษณ์)

จากการศึกษาข้อมูลและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปะการแสดงลิเก สรุปได้ว่า ตัวตลก ในการแสดงลิเกนั้น มีบทบาท ดังต่อไปนี้

1. เป็นบุคคลที่สื่อความหมายการดำเนินเรื่องราวในการแสดงเพื่อเสริมความเข้าใจให้กับคนดูได้เป็นอย่างดี

2. เป็นผู้แสดงที่สร้างความขบขัน ความสนุกสนาน สร้างเสียงหัวเราะสร้างความสุขให้กับผู้ชม

3. เป็นตัวแสดงสำคัญที่สร้างแรงจูงใจเสริมให้การแสดงลิเกลูกบทเป็นที่นิยมอย่างมากและสามารถดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 3 การแสดงตัวตลกลิเกในอดีต
สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2522, น. 123)

แนวคิดเกี่ยวกับการแสดงตลกและการแสดงตลกลิเก พบว่า ประเภทของตลก ในการแสดงตลกลิเก เป็นบุคคลที่สื่อความหมายต่าง ๆ ในการแสดงเพื่อเสริมความเข้าใจ ให้แก่คนดูได้เป็นอย่างดี เป็นผู้แสดงที่สร้างความขบขัน สรุป ได้ 5 ประเภท ดังนี้ 1) ตลกคำพูด ผู้แสดงจะต้องมีความสามารถในการใช้คำพูด หรือที่เรียกว่า “มุกตลก”มีการใช้คำพูดชวนขบขัน ด้วยการ เสียดสี ล้อเลียน 2) ตลกเครื่องแต่งกาย ผู้แสดงตลกเครื่องแต่งกายนี้มีจุดเด่นในเรื่องการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายบ่อยครั้งอยู่เสมอหรือตลอดทั้งเรื่องที่แสดง หรือการแต่งกายที่มากเกินความเป็นจริง 3) ตลกท่าทาง ผู้แสดงตลกจะไม่เน้นการร่ายรำที่สวยงาม แต่จะเป็นการออกท่าทางเกินงาม หรือสัปดนผิดอย่างคนปกติทั่วไปจนมองเป็นเรื่องขบขัน 4) ตลกอุปกรณ์ ตลก โดยมีการใช้อุปกรณ์เสริม นอกจากการมีคำพูดที่ตลก ท่าทางที่ชวนขบขันแล้ว ผู้แสดงตลกก็จะมีการเตรียมอุปกรณ์ที่ช่วยสร้างความขบขันเรียกเสียงหัวเราะจากผู้ชม 5) ตลกสังขารตลกประเภทนี้ เป็นลักษณะของผู้แสดงตลกลิเกมาอย่างยาวนาน จนมีอายุมากแต่ก็ยังสามารถแสดงได้อย่างสนุกสนาน หรือผู้แสดงที่มีความผิดปกติทางร่างกายแต่สามารถสร้างจุดด้อยให้เป็นจุดเด่นได้ สอดคล้องกับทฤษฎีหาสยรส ตามที่ กุสุมา รักษ์มณี (2534) กล่าวว่า หาสยรส คือ ความสนุกสนาน เป็นรสที่เกิดจากการได้รับรู้ความขบขัน นาฏยศาสตร์แบ่งความขบขันออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ความขบขันที่เกิดแก่ผู้อื่น หมายถึงการพูดหรือการทำให้ผู้อื่นขบขันซึ่งส่วนมากมักจะเป็นไปโดยตนเองไม่รู้ตัว และความขบขันที่เกิดแก่ตนเองรู้สึกขัน ตนเองหรือขันผู้อื่น วิภาวะของความขบขัน ได้แก่ การแต่งตัวแปลก ๆ ชายแต่งตัวอย่างหญิง สวมเสื้อ ผ้ารุ่มร่ามรุงรัง แต่งตัวผิดกาลเทศะ หรือแต่งตัวมากเกินไป การทำท่าทางแปลก ๆ เดินงก ๆ เงิ่น ๆ ล้มลุก คลุกคลาน หรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งซ้ำ ๆ ซาก ๆ ฯลฯ การพูดแปลก ๆ พูด ผิด ๆ ถูก ๆ พูดด้วยสำเนียงต่างไปจากคนส่วนใหญ่ หรือ การพูดซ้ำซาก อนุภาวะ ได้แก่ การยิ้มหรือหัวเราะ

กลวิธีการสร้างหาสยรสในการแสดงตลกลิเกของ พยนต์ แก้วใย

จากการศึกษาท่ารำเพลงหน้าพาทย์ เพลงเชิด กระบวนท่ารำหน้าพาทย์เพลงเชิดของพยนต์ แก้วใย เป็นกระบวนท่ารำเดี่ยวในลักษณะการรำเปิดตัวหรือออกตัวของผู้แสดงใน ฉากแรก ซึ่งพบว่า กระบวนท่ารำมีลักษณะการใช้กระบวนท่ารำตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทย กระบวนท่ารำเริ่มจากท่ายืน ท่าเดินตัวพระ เดินออกมาหน้าเวทีแล้วโค้งคำนับผู้ชม หลังจากประสบอุบัติเหตุการร่ายรำเพลงหน้าพาทย์ เพลงเชิด พบว่า กระบวนท่ารำมีการตัดท่ารำบางท่าออกไปเพื่อให้สะดวกต่อการร่ายรำ เนื่องจากที่มือด้านขวาเคลื่อนย้ายลำบาก อย่างไรก็ตาม พยนต์ แก้วใย ยังคงท่ารำที่เป็นหลักเอาไว้ คือ ท่าเดิน ท่าคำนับ

จากการศึกษาท่ารำเพลงหน้าพาทย์เพลงเสมอ พบว่า มีลักษณะท่ารำแบบนาฏศิลป์ไทย คือ ท่าไม้เดิน 5 ครั้ง ท่าไม้ลา 4 คือ ท่ารำที่ก้าวขึ้นไป 5 ก้าว และถอยหลัง 4 ก้าว เน้นการรำกลางเวที หลังจากประสบอุบัติเหตุ กระบวนท่ารำเพลงเสมอของพยนต์ แก้วใย ในบทบาทตลกลิเก พบว่า มีลักษณะท่ารำที่ปรับเปลี่ยนและตัดท่ารำบางท่าออก ท่ารำที่คงไว้ คือ ท่าไม้เดินขึ้น 5 ครั้ง ตัดท่ารำไม้ลาออก เน้นการใช้หน้าตาของผู้แสดงสื่อสารไปถึงผู้ชมมากกว่าการรำที่สวยงาม การเคลื่อนตัวไปด้านหน้าเพียงอย่างเดียว

จากการศึกษาท่ารำเข้าคู่ การเกี้ยวพาราสี พบว่า ท่าทางการเกี้ยวพาราสีตลกฝ่ายหญิงของ พยนต์ แก้วใย มีลักษณะท่าทางการร่ายรำที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นท่าทางการเกี้ยวพาราสีกับฝ่ายหญิงด้วยรูปแบบการเข้าคู่ พระ-นาง เหมือนการเกี้ยวพาราสีของพระเอกนางเอกลิเกทั่วไป แต่มีกลวิธีและเทคนิคที่นำมาใช้ให้เกิดความขบขัน โดยใช้ความผิดพลาดของท่าทาง ความไม่สมส่วนของขนาดร่างกายระหว่างฝ่ายชายและฝ่ายหญิง การใช้ความรุนแรงมากกว่าปกติ และการแสดงท่าทางสื่อความหมายสองแง่สองง่าม และที่สำคัญในการแสดงท่าทางของพยนต์ แก้วใย ในการเกี้ยวตลกฝ่ายหญิงจะทำได้ลำบากและไม่ถูกต้อง

ตามหลักการรำเกี้ยว เนื่องจากด้วยร่างกายที่พิการแขนขวาของ พยนต์ แก้วใย ที่เป็นอุปสรรคต่อร่ายรำหรือทำท่าทางจึงเป็นส่วนหนึ่งที่นำไปสู่การสร้างเสียงเสียงหัวเราะให้กับผู้ชมได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษา กลวิธีการร้องในบทบาทตลกลิเกของพยนต์ แก้วใย พบว่า พระเอกจะทำหน้าที่เป็นคนร้องกลอนก่อนคนแรกและเมื่อจบลงตนจะทำหน้าที่ร้องกลอนต่อ เรียกว่า “ราชนิเกลิง” จะเป็นรูปแบบนี้ทุกครั้งที่ได้ออกแสดง โดยการกล่าวฉากแรกเป็นการทักทายผู้ชมหรือเรียกว่าการออกตัว เพราะฉะนั้นในบทร้องจะมีลักษณะไปในทางเดียวกับพระเอก บทร้องจะมีความหมายเกี่ยวกับการทักทายและการอวยพรท่านผู้ชมมากกว่าการร้องเพื่อความขบขัน นอกจากนี้ พยนต์ แก้วใย มีกลวิธีในการแต่งบทกลอนด้วยการ “ด้นกลอนสด” เกี่ยวกับสถานที่ในแต่ละคืนที่ไปแสดง เป็นหลักการใช้ไหวพริบปฏิภาณนำชื่อสถานที่หรือชื่อวัดในเวลานั้น มาแต่งเป็นบทกลอนร้องในช่วงคำลงได้ในทันที ซึ่งนับว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของการแสดงตลกลิเกของ พยนต์ แก้วใย

จากการศึกษา กลวิธีการแต่งหน้า ตลกลิเกของ พยนต์ แก้วใย พบว่า สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การแต่งหน้าพื้นฐานทั่วไป มีลักษณะเหมือนการแต่งหน้าของลิเกตัวอื่น ๆ คือ การลงแป้งสีเนื้อให้ทั่วใบหน้า การเขียนคิ้วด้วยดินสอสีดำ การทาตาสีน้ำตาล ปัดแก้มด้วยสีชมพู และการทาปากด้วยลิปติกสีแดง เพียงเท่านั้น และการแต่งหน้าตามบทบาทที่ได้รับ เช่น บทบาทการเป็นตำรวจ บทบาทการเป็นพยาบาล บทบาทการเป็นหมอทำขวัญ โดยเฉพาะบทบาทผู้หญิง การแสดงบทบาทการปลอมเป็นผู้หญิง เพื่อให้ผู้ชมเกิดความขบขันเท่านั้น จึงไม่คำนึงถึงความถูกต้องและสวยงามในแบบผู้หญิงที่แท้จริง จะใช้กลวิธีของการแต่งหน้าแบบเกินจริง เช่น คิ้วใหญ่เกินจริง สีตาเข้มเกินจริง ขนาดของการทาปากใหญ่เกินจริง ความผิดพลาดพลาดในการแต่งหน้าเหล่านี้ ล้วนเป็นการตอบวัตถุประสงค์ของการแสดงตลกลิเกได้ดีที่สุด

ด้านกลวิธีการแต่งกายในการแสดงตลกลิเก พยนต์ แก้วใย กล่าวว่า ตัวตลก ถือว่าได้รับการยกเว้นในการแสดงลิเกให้แตกต่างจากผู้แสดงตัวอื่น ๆ เพราะหน้าที่ของตัวตลกนั้น คือ ต้องพยายาม สรรหาความแปลกใหม่ ลักษณะของความตรงกันข้าม ความขัดแย้งกับความจริง หรือความไม่ถูกต้อง เพื่อนำมาสร้างความสนุกสนานและความขบขันให้กับผู้ชม โดยเฉพาะเรื่องการแต่งกาย นักแสดงตัวเอกหรือตัวสำคัญของลิเกจะใส่ชุดเพชรสวยงาม แต่ตัวตลกจะมีการแต่งกายที่หลากหลายตามความถนัดของผู้แสดงหรือตามบทบาทที่ได้รับ การแต่งกายการแสดงตลกลิเกของ พยนต์ แก้วใย 3 กลุ่ม การแต่งกายพื้นฐานที่เป็นเอกลักษณ์ การแต่งกายตามบทบาทที่ได้รับ และการแต่งกายเลียนแบบเชื้อชาติ

จากการศึกษาอุปกรณ์ในการแสดงตลกลิเก ของ พยนต์ แก้วใย พบว่า อุปกรณ์ที่นำมาประกอบในการแสดงตลกมีอยู่ 2 ประเภท นั่นคือ อุปกรณ์เสมือนจริงและอุปกรณ์ที่ประดิษฐ์ขึ้น การนำมาใช้จะขึ้นอยู่กับบทบาทที่ได้รับว่าสมควรใช้อุปกรณ์ประเภทใดจึงจะเหมาสมที่สุด ซึ่งอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่นำมาใช้นอกจากจุดประสงค์เพื่อความสนุกสนาน ตลกขบขันของผู้ชมแล้วนั้น อีกประการที่ต้องคำถึงถึง คือ การประหยัดงบประมาณ ความถูกต้องและความปลอดภัยของอุปกรณ์ที่มีต่อ สถานที่ ผู้แสดง และผู้ชมที่อยู่ด้านหน้าเวทีเป็นสิ่งสำคัญ

การร้อง ในการฝึกร้องกลอน พยนต์ แก้วใย จะยึดเอาบทกลอนของครูทองหล่อ ปลั่งสุวรรณ มาใช้ในการฝึกหัดร้อง ในช่วงแรกของการเริ่มฝึกหัดร้องกลอน แต่กลอนร้องตอนนั้นใช้กลอนของทหารหรือตัวโกงเพราะเริ่มแสดงลิเกครั้งแรกด้วยการเป็นทหารก่อนโดยมีครูทองหล่อปลั่งสุวรรณเป็นคนจดกลอนร้องให้และสอนร้องนำแล้วให้ร้องตาม โดยส่วนมากจะนิยมใช้กลอนแปดในการฝึกร้องอย่างไรก็ตามในบทกลอนของ พยนต์ แก้วใย จะต้องกล่าวถึงชื่อคณะที่แสดงทุกครั้ง ซึ่งเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้ชมได้จดจำชื่อคณะที่ตนร่วมแสดงได้ดี และที่สำคัญพยนต์ แก้วใย ไม่นิยมร้องบทกลอน

ที่ตลกหรือมีความขบขันในฉากแรกเพราะถือว่าฉากแรกเป็นการกล่าวทักทายและเป็นการแสดงความขอบคุณผู้ชมที่สละเวลามาชมการแสดงของตน

การพูด พยนต์ แก้วใย ฝึกฝนการพูดด้วยตนเอง โดยการแสวงหาความรู้ ดูจดจำ อ่านหนังสือ เกี่ยวกับพจนานุกรม ราชาศัพท์ รับฟังข่าวสาร และคำพูดจากภาพยนตร์จีน จะใช้คำพูดสำนวน อันไหนดีเหมาะสมก็เอามาใช้และที่สำคัญที่นายพยนต์ แก้วใย ทำอยู่เป็นประจำทุกวัน คือ การอ่านหนังสือพิมพ์ประจำวันในทุกเช้า เพื่อเป็นการติดตามข่าวที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และมีกี่นำข่าวสารไปปรับใช้กับการแสดงตลกหน้าเวทีลิเก ทำให้ผู้ชมชื่นชอบและยอมรับในการแสดงตลกลิเกของ พยนต์ แก้วใย เป็นจำนวนมาก

รูปแบบการแสดงตลกลิเกของ พยนต์ แก้วใย เป็นการผสมผสานศิลปะการปรุงแต่งหรือการแสดงออกให้เกิดความขบขันได้มากที่สุด โดยวิธีการแสดงออกให้เกิดความตลกของตนนั้นจะแสดงออกในรูปแบบของ ท่าทาง การร่ายรำ การเกี้ยวพาราสี บทร้อง การแต่งกาย การแต่งหน้า การใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดง และวิธีการแสดงบทบาทการสื่อสารกับนักแสดงคนอื่น ๆ นอกจากนี้สิ่งที่คำนึงในการแสดงอยู่ตลอดเวลา คือ ความพึงพอใจ ของผู้ชม เพราะฉะนั้นในการแสดงแต่ละครั้ง พยนต์ แก้วใย จะพยายามสื่อสารกับผู้ชมให้เกิดความเข้าใจง่ายที่สุด ไม่ซับซ้อน เป็นกันเอง และที่สำคัญ มุกตลกที่นำมาปรับใช้ในการแสดงที่ผู้ชมจะสนใจมากที่สุด คือ ความทันต่อโลกในเรื่องของข่าวสารบ้านเมือง ซึ่งเป็นเทคนิคในการสร้างความขบขันในการแสดงตลกลิเก

เอกสารอ้างอิง

กุสุมา รักษมณี. (2532). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีสันสกฤต.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ปรัชญาวลี มาลัยนาค. (2564). *พยนต์ แก้วใย แสดงเป็นตัวตลก หลังจากเกิดอุบัติเหตุ ในปี พ.ศ.2525.* สิงห์บุรี: วัดจุฬามณี.

พยนต์ แก้วใย. ตลกลิเกลูกบท คณะพรเทพ พรทวี. (สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2563).

มนตรี ตราโมท. (2497). *การละเล่นของไทย.* กรุงเทพฯ: พิมพลักษณ์.

วิโรจน์ วีรวัฒนานนท์. ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก). (สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2561).

ศิวัช นนทะวงษ์. ทีมข่าว คม ชัด ลึก. ตลกลิเก บันเทิงชาวบ้าน. (สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2554).

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2522). *ลิเก.* กรุงเทพ ฯ: โรงพิมพ์ห้องภาพสุวรรณ.

สมบูรณ์ แย้มสี. หัวหน้าคณะลิเก พรเทพ พรทวี. (สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2561).